

A.GRAMSCI DÜŞÜNCESİNDE TARİHSEL BLOK/ HEGEMONYA/ AYDINLAR VE BUNALIM SÜREÇLERİ KAVRAMLARI:

A.Baran DURAL¹

ÖZET

Özellikle Althusser, Rosa Luxemburg ve Frankfurt Okulu kaynaklı çalışmalarda Antonio Gramsci'nin isminden sıklıkla söz edildiği bilinmektedir. Avrupa Solu'nun, kendisini Gramsci üzerinden meşrulaştırmaya çalıştığı söylenebilir. Daha sonra gündeme gelen radikal demokrasi tartışmalarında da Gramsci sıklıkla tartışılan bir kaynak olmayı sürdürdü. Düşünürün görüşlerine ilişkin sayısız kuramlaştırma biçimleri gözleniyorsa da, Gramsci'nin daha çok hegemonya ve tarihsel blok üzerinden okunup/irdelendiği bilinmektedir. 1985'lerde ülkemizde oluşan sol-liberal akımların referans göstermesiyle Türkiye'de de izlenmeye başlanan Gramsci, sivil toplum konusundaki çözümleriyle sol literatürün önemli bir düşünürü olduğunu ortaya koydu.

Anahtar kelimeler: Tarihsel blok, hegemonya, aydınlar, bunalım süreçleri, Antonio Gramsci, dikotomi.

SUMMARY:

Historical block/hegemony/intellectuals/concept of crisis

Antonio Gramsci, an Italian thinker, philosopher and politician has become a very important figure in theoretical discussions from 1980's until now. We here Gramsci's name especially in debates on discussions about "Euro-left" or "New Left" policies. Today, mainly theoreticians of "New-Left" wing, legitimate their

¹ Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi İİBF. Kamu Yönetimi Bölümü, Edirne.

critics on Ortodox Marxism by taking Gramsci as their referance points. There are many different explanations on Gramsci's works but the terms "hegemony" and "historical block" seem to be the best way of undertanding the thinker. Gramsci who has begun to be taken as a basic referance on discussions about "civil society" in Turkey as well after 1985, stil expalins many of the conflicts collapsing our modern social politics' terminology..

Key words: Historical block, Antonio Gramsci, intellectuals, hegemony, concept of crisis, dichotomy.

Giriş:

22 Ocak 1891'de Güney İtalya'da dünyaya gelen Antonio Gramsci, 16 Mayıs 1937'de yaşamını yitirdi. Düşünür, kuramlarında, İtalya'nın özgüllüğünü, özellikle de güney-kuzey ayırımından yola çıkarak, gözardı etmemeye özen gösterdi. "The New Order" dergisiyle 1919 yılında ulusal anlamda siyaset yapmaya başlayan Gramsci'nin hayatında, 1919-1921 Fabrika Konseyleri döneminin yanı sıra; 1922, 1926, 1929 ve 1937 tarihleri de önemlidir. (YETİŞ,1994:146) Sivil toplum çözümlemeleri, 1968 hareketi ve Marxizm'e getirilen eleştiriler yaklaşımlarla birlikte etkinliğini arttıran Avrupa Solu'nda, Gramsci, fazlasıyla referans alınan bir kuramcı olarak kendisini gösterdi.

Gramsci okumaları hayli farklı noktalarda yoğunlaşmaktadır. Kimi akımlar Gramsci'nin kültür çözümlerini, İngiliz merkezli Yeni Sol hareketin, "kültürel çalışmalar tartışmaları"na temel çıkış noktalarından biri olarak ele alırken; düşünürün sivil toplum, tarihsel blok, aydınlar ve hegemonya değerlendirmelerini merkez alan kimi yorumlara da rastlamak mümkündür. Ne var ki, Gramsci'nin belki de en kapsamlı ve bütünleştirici yorumları kendisini "hegemonya" ve "tarihsel blok" çözümlemelerinde gösterir.

Düşünürün çalışmalarında dikkati çeken husus, kavramların “dikotomiler” yani karşıtlıklar üzerinden incelenmesidir. Hegemonya kavramı ele alındığında, bu karşıtlıkların ne denli önemli olduğu, kendiliğinden görülecektir. Hegemonyanın karşı-hegemonyayı oluşturması, organik/geleneksel aydın, organik/konjonktürel krizler, sivil toplum/politik toplum gibi faktörler, bu karşıtlıkların en fazla göze batanlarıdır.

1. Tarihsel blok:

Gramsci okumalarında hegemonya bağlamında ilginç uğraklardan biri de “tarihsel blok”tur. Bir tarihsel bloğun oluşabilmesi için öncelikle bu bloğun yapısıyla üstyapısının uzlaşması gerekmektedir. (VERGİN,2003:75) Bu bağlamda, kuramlarını üstyapıda odaklayan ama yapının üstyapı üzerindeki belirleyiciliğini de unutmayan Gramsci hakkında yapılan, “Yapının kesin önemi üstyapısal ögenin organik niteliğinin zorunluluğunda ortaya çıkıyor; Ama bu organik nitelik organik olmayan üstyapısal olayların kendilerine özgü hiçbir önlemleri olmadığı anlamına da gelmiyor. Tarihsel blok içerisindeki yapı-üstyapı ilişkilerinin bu çözümlemesi, Gramsci yorumcularının bu iki ögenin karşılıklı önemi sorununu düşünmelerine yol açmıştır” (PORTELLİ,1982: 54) çözümlemesini hatırlatmak yeterlidir.

Burada önemli olan tespit üstyapının tarihsel bloğun devindirici ögesi olması ve üstyapı içerisindeki öznel rolün sivil toplum tarafından gerçekleştirilmesidir. (AKSOY,1994:152) Ayrıca Gramsci'nin “kolektif insan” kavramına da değinilmelidir. Zira düşünür, dünyada kolektif bilincinin varlığına ermemiş yani kolektif insan tarafından yapılmamış hiçbir tarihsel eylem bulunmadığını vurgular. (GRAMSCİ,1997: 50) Tarihsel bloğu ideolojilerle birlikte ele alan düşünür, maddi güçlere sahip olmaksızın tasarlanan ideolojilerin ham hayalden öteye gidemeyeceğinden hareketle, bu çözümlemenin tarihsel blok anlayışını güçlendireceğini bildirir.

1.1 Tarihsel blok- hegemonya:

“Tarihsel blok kavramı, yani doğa ile düşünce (yapı ile üstyapı) arasındaki birlik, karşıtlıklar ve farklılıklar arasındaki birliktir” (GRAMSCI, 223) diyen Gramsci, yapıdan karmaşık üstyapıya geçişte bir uğrak noktası olarak “*katharsis*” (*arınma*) kavramını kullanır. Bu uğrakta daha önce yeşeren ideolojilerin parti konumuna yükseldiklerini vurgular. Korporatif düzlemden ayrılıp, aralarından biri ya da bir tek bileşim sıyrılacak şekilde kombinasyona giden siyasal güçlerin, sadece ekonomik ve politik hedefler doğrultusunda değil; ama aynı zamanda kültürel, ahlaksal, entelektüel amaçlarını da belirleyerek kendilerini destekleyecek gruplarla özdeşleştiklerini belirtir. (TEXIER,1979:48-52)

Bu ilişkiler örüntüsünde de önce hegemonya kurulur sonra ise siyasal egemenliğe varılmak yolunda mücadele sürdürülür. Bir diğer değişle hegemonyadan siyasal egemenliğe geçiş aşamasında, çeşitli sosyal grup veya sınıflar kendi özgüllüklerinin ve oydaşmalarının önemini bilincine vararak, yeni bir tarihsel blok gerçekleştirmişlerdir. Bu noktada Ortodoks Marxizm, kapitalizm koşullarında yönetilenlerin, yönetici sınıfların önderliğinde, “*özgürce rıza göstermeleri*”nin oynadığı rolü açıklama yetersizliği sebebiyle eleştirilebilir. (KÜÇÜK,1994:97)

Tarihsel bloğun yapı-üstyapı ve sivil-politik toplum bağlamında gösterdiği dikotomi, kişiyi, tarihsel bloğun siyasal yönü olan hegemonyaya götürür. Güney sorunu makalesinde Torinolu işçilerin proleteryanın egemenliğinin, ancak hegemonya ile sağlanacağını anladıklarını öne süren Gramsci, işçi sınıfının; egemenliğini, köylü alt-sınıflarıyla uzlaşması halinde kurabileceğini fark ettiğini görüşlerine ekler. Bunun temelinde Portelli’nin deyimiyile toplumsal tabanın değiştirilmesi yatmaktadır. Nitekim yazar konuyu, “*Böyle bir sonuç, ancak; işçi sınıfı eğer öbür alt-sınıflarla - bu durumda onaşmasını sağlayacağı köylülükle- bir ‘bağlaşmalar sistemi’ sayesinde, yönetimin toplumsal tabanını genişletirse elde edilebilir*” (PORTELLİ, 69) şeklinde değerlendirmektedir.

Lenin hegemonyanın sınıfsal tabanı ve politik etki, politikanın özgüllüğü üzerinde dururken (LENİN,2001:110-111) Gramsci, kavramın yapısal önemini dışlamaksızın etik-politik özgüllüğüne de vurgu yapar. Devletin yalnız politik değil hem politik hem de sivil toplumun bileşimi olduğunu göstererek, klasik çözümleri ciddi oranda açmayı başarmıştır. Hegemonyanın kurulması ve siyasal egemenlik ilişkisinin başarılması için mutlaka geniş kapsamlı bir yapılanma ve bazı alt-sınıflarla oyuşma sağlanmalıdır. İtalya özgülünde bu ittifak geniş köylü yığınlarının işçi sınıfının hegemonyasını kabulüyle sağlanabilecektir. (FIORI,1989: 216-217)

1.2. İtaat-onay- ideoloji:

Bir toplumda yönetenlerle yönetilenler arasında, yönetilenlerin yönetenlere itaat etmelerini yol açacak hassas dengenin kurulmasının öneminden bahseden Gramsci, grup bağdaşıklığının saptandığı dönemlerde, itaatin otomatik ve ilelebet sağlandığının düşünöldüğünü ve bununla da korkunç bir yanılgıya düşöldüğünü ortaya koyar. (GRAMSCI, 231) Bu noktadan hareketle hegemonik bir sistemde ideolojik bloğun hegemonya üzerinde ikili bir sıfatla etkinlik kurduğuna inanan Portelli de, tarihsel blokların dağılıp yerlerini farklı tarihsel bloklara ve hegemonik sistemlere bırakabileceğini şu şekilde betimler:

“... Bir yandan, yönetici sınıf temsilcilerinin öbür toplumsal gruplar temsilcilerini yönettikleri ölçüde, hegemonik sistemin kendi içinde, ama özellikle öte yandan, yönetici sınıfa, ideolojik blok aracılığıyla, öbür toplumsal katmanları denetleme olanağı sağlayarak, tarihsel blok üzerinde. İdeolojik bloğun bu ikili rolünün sonucu şudur ki, dağılması yönetici sınıftan yalnız aydınları değil, ama temsil ettiğı öbür katmanları da ayırır.” (PORTELLİ, 75-76)

Ancak bu noktada hegemonya içindeki yönetici sınıfın nitelikleri gözden kaçırılmamalıdır. Zira bu sınıf hem önceden ortaya çıkmış temel bir sınıf olarak yapısal anlamda, hem de entelektüel bloğu aracılığıyla ideolojik üstünlüğü elinde bulundurması sebebiyle de üstyapısal anlamda, bağdaşık ve hasımlarına karşı avantajlı konumdadır. Yine bağlaşık alt-sınıflardan siyasal, entelektüel ve politik

kadrolarından yeni kadrolar devşirerek kendisini güçlendirip yenilemek, dolayısıyla da bağlaşıklarının rızasını yeniden kazanma şansına sahiptir. Oysa aynı şans hegemonya sisteminin doğası gereği hasım güçlere verilmez, hasım güçler güçsüz, marjinal bağlamda tutulmaya çalışılır.

Yine tarihsel blok açısından meseleye bakıldığında, “*Egemen grup bağımlı grupların genel çıkarlarıyla somut olarak eşgüdümlemişdir ve devlet yaşamı sürekli bir oluşum ve temel grubun çıkarlarıyla, bağımsız grupların çıkarları arasındaki, egemen grubun çıkarlarının ağır bastıkları kararsız dengelerin (yasa sınırları içinde) sürekli bir aşılması olarak düzenlenmiştir. ...Böyle bir sistem içinde, yönetici sınıfın çıkarlarıyla yardımcı grubun çıkarları, demek ki tamamlayıcı çıkarlardır*” sonucuna ulaşılabilir. (PORTELLİ: 91-93)

2. Aydınlar ve hegemonyanın örgütlenmesi

Tarihsel blok ve hegemonya kavramlarının ardından gelen noktada aydınlar meselesi yatmaktadır. Gramsci aydın sorununa aydın kavramının kapsamını genişletmekle başlar. Ona göre aydınlar sadece kültür alanında faaliyet gösteren bir toplumsal katman olarak açıklanamaz. Kavramının sınırlarını siyaset ve üretim alanlarına da açan düşünür, önce aydınların özel bir toplumsal sınıf oluşturup oluşturmadıklarını sorar. “*Bütün insanlar entelektüel*”dir söyleminden yola çıkan Gramsci, en basit kol emeğinin, üretimin en sıradan dışlisinin bile kafa gücüne gereksinim duyduğunu saptar. Dolayısıyla da iş farklı aydın kategorilerinin, farklı rolleri yüklendiği noktasında düğümlenir.

Varılan son kerte aydınlar, devletin “*üstyapı görevlileri*” olarak belirirler. Sivil toplumla politik toplum arasında konumlanan aydınlar, özellikle organik krizler esnasında tarihsel blok ve hegemonyanın yeniden kurulması yolunda başat önem kazanırlar. Bu süreçte üretim ilişkileri içinde roller üstlenen aydınların da, dolayimli bir etkiye sahip olduklarını belirten düşünüre göre aydınlar, sivil toplumla politik toplum arasında, hegemonyanın kurgulayıcısı olarak görev alırlar yani bu özellikleriyle “*örgütleyicidirler.*”

Her sınıfın kendisinin fikirlerini savunup, geliştirecek bir aydın kitlesi yaratmak zorunda olduğuna değinen düşünür, “*üstyapı görevlileri*” olarak değerlendirdiği aydınların sivil toplumda hegemonyanın, politik toplumda ise egemen sınıfın siyasal egemenliğinin ast işlevlerini yerine getirdiklerini vurgular. Praxis felsefesine dikkati çeken Gramsci, “*Praxis felsefesi, basit insanları, ilkel bir felsefe olan kamusal düşünüşe bağlı tutmak amacını gütmeyiz, tam tersi, onlara daha uzun bir hayat görüşü kazandırmak ister. Aydınlarla, ‘basit’ insanlar arasında bir temas kurulmasını öngörmesi, bilim çalışmalarını sınırlandırmak, halk yığınlarının aşağı bir seviyesinde bir birlik kurmak istemesinden değil, dar bir aydınlar çevresinin değil, halk yığınlarının fikir yönünden gelişmesine siyasal yönden olanak tanıyacak bir fikri- manevi blok meydana getirmeyi istemesindedir*” (GRAMSCİ: 27) der.

2.1 Devletin “üstyapı görevlileri:”

Ünlü yapıtının ilerleyen bölümlerinde gelişme sürecinin bir aydın-yığın diyalektiğine bağlayan Gramsci, aydın tabakasının nitelik ve nicelik yönünden bir gelişmeye gitmesinin, toplumun da buna benzer bir hareketine bağlı olduğu sonucuna varır. (GRAMSCİ: 30-31) Bu noktada aydınların en önemli işlevleri şunlardır: Kamusal düşünüş itibarıyla, eski dünya görüşünün yerine yenisini getirmeyi öngören tüm kültür hareketleri, önce çelişkileri ve kendilerinin bu çelişkileri gidermeye yönelik kanıtları ve projelerini halk yığınlarına bıkmadan ve usanmadan anlatmak zorundadırlar; ki bu, aydınlar aracılığıyla başarılabilecek bir olgudur. Böylelikle halk yığınları adeta kabuk değiştirirler.

Kendi özgüllüklerinin bilincine varan yığınlar giderek kültürel açıdan zenginleşerek bir kişilik kazanırlar. Eğer bu bağlamda doğrudan doğruya halkın içinden ya da alt sınıflardan yetişen aydın, topluma yeni bir ideolojik yapı kazandırabilirse, bu kesim sürekli halkla iletişim kurup; yeni dünya görüşünün geniş yığınlarca desteklenmesine olanak sağlar. Bu da sadece verili ideolojik panoramayı

değiştirmekle kalmaz, sınıf bilinci, bu bilinç sayesinde yeni tarihsel blok ve hegemonya sisteminin yaratılmasını anlamlı kılar. (GRAMSCI,1967:80-81)

Aydınlar tüm sayılan işlevleriyle sivil toplumda gazeteciler, öğretmenler, akademisyenler, olarak görev alırlarken, politik toplum içerisinde en üst kademedan en alt kademesine kadar bürokrasiyi oluşturan tüm memur katmanlarında kendilerini gösterirler. Hugues Portelli, konuyu şöyle değerlendirmektedir:

“Aydınlar sivil toplumla politik toplumun canlı hücreleridir; egemen sınıfın, ona kendi rolünün bilincini veren ideolojisini hazırlayan ve bu ideolojiyi tüm toplumsal bünye içine işleyen, ‘dünya görüşü’ne dönüştürenler onlardır. İdeolojiyi yayma düzeyinde, sivil toplum örgütleri (Kiliseler, öğretim sistemi, sendikalar, partiler, vb.) ve onların yayma gereçleri (mass media) içerisinde egemen sınıfın ‘ideolojik yapısını’ hareketlendirmek ve çekip çevirmekle görevli olan aydınlardır. Sivil toplum memurları olan aydınlar, aynı zamanda devlet aygıtı ve silahlı gücün çekip çevrilmesiyle yükümlü politik toplum görevlileridir de.” (PORTELLİ: 103) Bu ifadelerle bir kez daha anlaşılıyor ki, aydınlar hem hegemonyanın işletilmesinde, hem de politik toplumun siyasal egemenlik sisteminde örgütleyici rol oynayan, misyon yüklenen üstyapı memurlarıdır.

2.2 Organik aydın/ geleneksel aydın

Ancak aydınlar iki başlık altında değerlendirilmelidirler ki, bu başlıklar da, “organik” ve “geleneksel aydınlar” olarak ayrıştırılabilir. Gramsci aydınlarla ideolojiler arasındaki ilişkiyi somuta indirgedikten sonra, hegemonyanın kuruluş örgütlenişi açısından aydınlara konumunu inceler. Sınıflar mekanik olarak kendiliğinden ortaya çıkamayacaklarına göre her sınıf, kendi yaşayış biçimini, ideolojisini ve hegemonik ilişkilerini ortaya koymak zorundadır. Bu bağlamda sınıflar hukukun, kültürün ve ekonomi-politiğin örgütleyicilerini yaratırlar. Tüm bu sistem de aydınlar aracılığıyla gerçekleştirilir. İşte organik aydınlar sadece üstyapısal alanda değil, teknik işlevler ifa eden, herhangi bir sınıfla ilişkisi olan kesimdir. Bu tip

aydınların, karşıt- hegemonyayı kurarken, egemen sınıf içerisinde de çıktıkları sıklıkla görülmüştür.²

İktidarın ele geçirilmesinden sonra kullanımı meselesine geçen Gramsci, hegemonyayı Marx'ın öğretilerinin çağcıl biçimini geliştirmek açısından da kullanmıştır. Bu bağlamda karşımızda “yönetim+ ahlaksal ve entelektüel yönlendirme” kuramı çıkmaktadır. Dolayısıyla hegemonyanın yönetimi, “Sağlamlığı garanti eden güç biçimidir. ...Yeni bir toplumsal yönetimin türünün en geniş evrensel kavramlara, en gelişmiş ve kararlı ideolojik silahlara gereksinimi vardır” çözümlemesini geçerli kılmaktadır. (FIORI,1989: 223)

Gramsci, *Times* gazetesinin İngiltere’de ve *Corriere Della Serra* gazetesinin İtalya’daki işlevlerine atıfta bulunur. (GRAMSCI: 235) Hatta ikinci dereceden haber ve spor gazeteleri bile meşrulaştırma, ideolojik silah oluşturma işlevine hizmet ederler. Aydınlardan görece bağımsız olmakla beraber başlı başına spor olayları, örneğin Hitler döneminde yaşanan Berlin Olimpiyatları bile hegemonya ve tahakkümün işletilmesinin ideolojik silahları haline getirilebilirler.

Hegemonyanın her zaman karşıt-hegemonya oluşturduğunu hatırlatan Gramsci ise özellikle zorun çok önemli rol oynadığı otoriter rejimlerde, karşıda kurulu bir parti olmasa bile fiilen başka partilerin, eğilimlerin yaşadığını ve otoriter rejimin kimi ideolojik silahlara başvurarak, bu eğilim ya da partilerle bir “körebe” mücadelesine tutuştuğunu iddialarına ekler. (GRAMSCI: 233) Yine organik aydınlar aktif ya da pasif rıza göstermeyen kitleler üzerinde, zor işlevinin yürütülmesinin örgütleyicisidirler.

Organik aydınların dışında varlığını sürdüren aydın kesimine ise geleneksel aydınlar denir. Aslında her geleneksel aydın kitlesi, bir önceki üretim ilişkilerinin organik aydınlarıdır. Yeni bir hegemonik sistem başlayınca, kendilerini bu

² Bu kısım Yrd. Doç. Dr. Mehmet Yetiş’in Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı doktora programında verdiği, “Gramsci ve Siyaset Kuramı” dersinin, ders notlarından derlenmiştir.

hegemonik sürece ait hissetmeyen aydınlar, dışlanmışlık hissine kapılırlar. En genel tanımı itibariyle geleneksel aydınlar, eski üretim ilişkisinin kalıntısı durumundaki aydınlardır. Gramsci organik aydınların geleneksel aydınları ortadan kaldırmaları gerektiğini savunur. Bu anlayışa göre organik aydınlar geleneksel aydınların bir kısmını “*transformizm*” ögesine başvurarak içlerine katmalı, yani soğurmalıdırlar. (GRAMSCI:80-81) Bu transformizm, dönüştürmecilik bireysel olarak geleneksel aydınların üzerinde tek tek de (geleneksel aydının satın alınması) ya da kitlesel olarak da gerçekleştirilebilir. (PORTELLİ: 106-107)

3. Organik bunalım/konjonktürel bunalım

Gramsci’ye göre toplumsal yapı incelemelerinde oldukça sürekli hareketlerle (organik), hemen hemen rastlantı halinde, geçici hareketleri (konjonktürel) ayırtırmak lazımdır. Tabii konjonktürel olaylar da organik olaylara bağımlıdır ama bunların tarihsel bir ayrıcalıkları, süreklilikleri yoktur.

Hegemonya krizi organik bunalımlarla kendisini hissettirir. Zaten tarihsel blok da belli bir tarihsel durumun iç eklenmesi olarak tanımlandığında, yeni bir tarihsel bloğun kuruluş süreci, beraberinde yeni bir hegemonik sistemin kurulmasını da getirir. Hegemonyanın sürekli hareket halinde olduğu, bir kere sağlandığı takdirde ilelebet korunmasının mümkün olmadığı, dolayısıyla da yeniden kurulup kazanıldığı akıldan çıkarılmamalıdır. (ÖZBEK,1994:79-80) Yanıbaşında karşıt-hegemonyasını da taşıyan hegemonya, tarihsel uğraklarda ciddi krizlere düşebilir ve bir tarihsel blok yerini bir diğerine bırakabilir. Organik kriz en temel açıklamayla yapıyla üstyapı arasında bir kopuştur. Yani bunalım eski düzenin ölüp bir yeninin doğmaması temelinde şekillenir. (PORTELLİ: 157)

3.1 Hegemonya krizi

Hegemonya krizinde yani organik bunalımlarda sınıfla temsilcileri arasında bir kopuş yaşanır. Artık sınıflar ya da sınıflara dayalı fraksiyonlar, geleneksel partileri kendilerinin temsilcileri olarak görmezler. Bu bir “*temsil- edememe*”

krizidir. Geleneksel partilerle temsil edilen sınıf, sınıf fraksiyonlarıyla ideolojik yapılar arasında yaşanan çelişki, siyaset düzeyinin eskisi gibi yapılanamamasıyla neticelenmiştir.

Partiler sisteminde olduğu gibi diğer ideolojik alanlarda da, tutunum ortadan kalkar, kriz siyaset ve idarenin tüm alanlarına yansımaya başlar. Medya, partiler, devlet aygıtı ve tüm bürokratik kurumlarda gözle görülür çatlaklar oluşur, kamuoyundan görece bağımsız din ve yüksek finans gibi kurumlar görece güç kazanımı elde ederler. Bunlar oy kaygısı gütmeyen gruplardır. (GRAMSCI: 273) Gramsci, “*Hapishane Defterleri*”nde organik krizin gelişimini şöyle inceler:

“... Organik olaylar ise tarihsel ve toplumsal eleştiriye yol açar ki, bu eleştiri o anda sorumlu olan yönetici gruplara, doğrudan doğruya sorumlu olan kişileri, yönetici kadrosunu aşarak geniş topluluklara yöneltir. Bazen on yıldan daha uzun süren bir bunalım olur. Bu olağanüstü süre, toplumun yapısında onulmaz çelişkilerin ortaya çıktığının (olgunlaştığının) belirtisidir; artık siyasi güçler olumlu bir tarzda etki yaparak yapının kendisini korumaya ve savunmaya, bazı sınırlar içerisinde olmak üzere bunalımın zararlarını gidermeye ve bunu aşmaya çalışır. Bu ardi arkası kesilmeyen inatçı çabalar (çünkü hiçbir toplumsal asla aşıldığını kabul etmek istemez.) karşıt güçlerin örgütlenmesine zemin hazırlar. Bu güçler belirlenmiş amaçların tarihsel olarak gerçekleştirilebilmesi için gerekli ve yeterli koşulların meydana geldiğini ispata çalışır.” (GRAMSCI: 263)

3.2 Yönetici güçler ve bunalım dönemleri:

Yukarıdaki süreçte hem hegemonya/karşıt-hegemonya ilişki ve çatışmasını hem de organik ve konjonktürel krizler arasındaki farklılaşmayı gözlemliyoruz. Tarihsel kökene sahip bulunmayan konjonktürel krizlerde yönetici güçlerin eleştirisi, hedef alınması ve bazı polemiklere girilmesi mümkünse de; organik krizlerde başlı başına hegemonya bunalımına düşülür ve bu kriz tüm üstyapısal kuruluşlarda ciddi bir çözülme, çürüme etkileşimine yol açar. Karşıt- güçler karşıt- hegemonya aracılığıyla örgütlenip, yeni tarihsel koşulları dayatırlarken, bu güçlerin zaferi

halinde hem yeni bir tarihsel blok oluşur hem de yeni hegemonik sistem işbaşına gelir. (JOSEPH, 2002:7-17)

Otorite bunalımı olarak da adlandırılan bunalım, yönetici sınıfın yığınların onayını güç yoluyla elde etmek istediği ve başarısızlığa uğradığı büyük siyasal girişimler sırasında veya geniş halk yığınlarını temsil eden ast sınıfların harekete geçtikleri zamanlarda hissedilir. Bu bağlamda savaş ilk türe örnekken, küçük burjuva veya köylülerin edilgenlikten etkinliğe geçtiği dönemler de ikinci türe örnek oluşturmaktadır. Gramsci iki durumu değerlendirirken yönetici siyasal grubun ciddi başarısızlığı ve ast sınıflarla aydınlarının siyasallaşarak hegemonik süreçten ayrılmaları üzerinde durur. Zira geleneksel denetim biçimlerinden kurtulan ast-sınıfların muhalefeti, hegemonya aygıtının işlememesine sebebiyet vermiştir.

Bu bağlamda konjonktürel krizler sürekli varolsalar da organik krizler görece süreklilik arz ederler. İdeolojik aygıtların parçalanması, çatlak seslerin ortaya çıkması, temsil edenlerle edilenler arasında yaşanan kopuş, eski yönetim tarzının geleneksel modellerle kendini yeniden üretememesi, geniş toplumsal kesimleri ilgilendiren bunalımlar hegemonya bunalımı ya da organik krizler aracılığıyla gözükürler. Örneğin öğrenci ve aydınların 1968 tarzı bir muhalefeti de hegemonya kriziyle noktalanabilir.

3.3 Sembollerin tersyüz edilmesi:

Yukarıda her organik krizin yeni hegemonik süreçlerle sonuçlanamayacağı söylenmişti. Bu bağlamda hegemonyayla diyalektik bir beraberlik sergileyen karşı-hegemonik güçlerin hareket alanının marjinal boyutta kaldığından bahsedilebilir. Karşı- güçler iktidar bloğunun sembollerini tersyüz etme (Örneğin siyah güzeldir), hakim değerlerle alay etme şansına sahip olsalar (SCOTT, 1995: 225-241), hatta tahakküm sanatlarıyla direniş sanatları atbaşı yürüyüp, sürekli mücadele içinde bulunsalar bile, son kertede; direniş odakları tahakküm odaklarına karşı çoğunlukla marjinal bir yaptırıma sahip olacaklardır. Scott, tahakküm odaklarının elinde bulunan dev kitle iletişim araçları unsurlarından TV'ye karşı direniş odaklarının genellikle

toplumsal etkileyciliği, kodlama-tersine çevirme kapasitesi daha düşük ve kitlelere daha zorlukla ulaşan gazetelerle cevap vermek durumunda kaldıklarını çarpıcı bir örnek olarak sunmaktadır. Aynı şekilde direniş odakları örneğin TV imkanına yer yer sahip olsalar bile bu süreç tahakküm odaklarına nazaran hayli kısıtlı olacaktır.(SCOTT: 233-234, 278)

Bu faktörler saptandığında geleneksel yönetici sınıfın elinde daha fazla imkan ve örgütlenmiş eleman bulunduğundan, bu kesim eleman ve program değişikliğine giderek alt-sınıfların ulaşamayacakları bir hızla gerekirse bir-dizi tavizler vererek kaybetmek olduğu kontrolü tekrar ele geçirebilir. Tavizler vermesine karşın kontrolü elinde tutmayı sürdüren bu yönetici sınıf eline geçen ilk fırsatta sayıca kendisinden az olan muhalif unsurları bertaraf etmeyi başarabilir. Yine artık halktan kopuk bir şekilde temsil sorunu yaşayan geleneksel partiler tek bir bayrak altında birleşip, ödümler de vererek hegemonya krizini organik metotlarla aşabilir. Krizin aşılmasındaki diğer seçenek ise ilerici ve tutucu gruplardan birini diğerine üstünlük sağlayamayacağı anlarda yaşanır. Bu durumda çatışan iki gruptan bağımsız üçüncü bir aktör, ki bu zaman zaman tanrısal özellikler taşıdığı zannedilen karizmatik bir kurtarıcı grup, önder veya lider çıkararak sorunu çözebilir. 3. Güç müdahalesi sırasında kendisine bir “baş” arayan tutucu gücün desteğini de sağlar. Gramsci'nin “Sezarizm” çözümleri bu anlamda önemlidir. (GRAMSCI: 274-283)

Sonuç:

Gramsci'nin yapıtları hegemonya ve tarihsel blok bağlamında okuduğunda oldukça kapsayıcı bir bütün oluşturmaktadır. Marx ve Lenin'in hegemonya ve sivil toplum anlayışlarına açılımlar kazandıran Antonio Gramsci, hegemonyayı; tarihsel blok, sivil toplum, aydınlar meselesi, organik kriz, hegemonya bunalımı gibi kavramlarla beraber açıklamıştır. Hegemonya çözümlerini İtalya'nın özgüllüğü, Kuzey- Güney ayrımı ve Fabrika Konseyleri dönemlerine kadar taşıyan düşünür, Marx'ın yapı alanında irdelediği kimi görüşleri karmaşık üstyapılar sistemine taşıyarak, bir anlamda Marx'ın yarım bıraktığı kimi öğeleri tamamlamıştır.

Lenin'in politikanın özgüllüğü bağlamında incelediği hegemonya ve sivil toplum sorunlarını genişleten ve politikanın özgüllüğüne atıfta bulunan Gramsci, hegemonya sorununu da dikotomiler yani zıtlıklar ilişkisi içinde değerlendirmiş, karşıtlıklar çerçevesinde mantıki bir bütünlük sağlamaya çalışmıştır. Avrupa Solu'nun özgüllüğü, sivil toplum, yönetici sınıfların meşrutiyet bunalımı, hegemonya tartışmaları gibi hususlarda, son yıllarda ki düşünsel tartışmalara gittikçe damgasını vuran ama Türkiye'de öneminin farkına ancak 1980'lerde varılan düşünürün kuramları, burada yeniden açıklanmayacaktır. Sonsöz olarak hegemonya/tarihsel blok ve buna bağlı çözümlenmelerle yapılacak Gramsci okuma ve değerlendirmelerinin, düşünürün daha iyi anlaşılmasına kılavuzluk edeceği açıktır.

Kaynakça:

- AKSOY, Hüsnü (1994), *Devlet ve Demokrasi* (Yön, İstanbul)
- FIORI, Guiseppe (1989), *Bir Devrimcinin Yaşamı: A. Gramsci* (V, Ankara)
- GRAMSCİ, Antonio (1967), *Aydınlar ve Toplum*(Çan, İstanbul)
- GRAMSCİ, Antonio (1997), *Hapishane Defterleri* (Belge, İstanbul)
- JOSEPH, Jonathan (2002), *Hegemony: A Realist Analysis* (Routledge, Londra)
- KÜÇÜK, Mehmet (1994), *Medya, İktidar, İdeoloji* (Ark,Ankara)
- LENIN, V. I. (2001), *Emperyalizm* (İnter, İstanbul)
- ÖZBEK, Meral (1994), *Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski* (İletişim, İstanbul)
- PORTELLI, Hughes (1982), *Gramsci ve Tarihsel Blok* (Savaş, Ankara)
- SCOTT,James C. (1995)*Tahakküm ve Direniş Sanatları* (Ayrıntı, İstanbul)
- TEXIER, Jacques (1979), *Gramsci ve Felsefe* (Birey ve Toplum, Ankara)
- VERGİN, Nur (2003), *Siyasetin Sosyolojisi* (Bağlam, İstanbul)
- YETİŞ, Mehmet (1994), "Antonio Gramsci ve İtalya'da Fabrika Konseyleri Dönemi: 1919-1920" *İki Dünya Savaşı Arasında Avrupa ve Balkanlar* (Aybay, İstanbul)